

Vlada Crne Gore
Kancelarija za održivi razvoj

**Treći godišnji izvještaj o implementaciji
Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore**

za period od 1. oktobra 2009 do 31. decembra 2010. godine

Jula 2011. godine

Sadržaj

Lista skraćenica i akronima.....	3
1. Izvještajne obaveze, novine u formatu i struktura Trećeg godišnjeg izvještaja	6
2. Proces i metodologija izrade Trećeg godišnjeg izvještaja o implementaciji NSOR-a	6
3. Ograničenja u izradi Trećeg godišnjeg izvještaja.....	8
4. Ocjena stanja sprovođenja Strategije za period od 1. oktobra 2009 do 31. decembra 2010. godine.....	9
5. Finansiranje programa i projekata održivog razvoja iz budžetskih sredstava	12
6. Stepen sprovedenosti preporuka iz Drugog godišnjeg izvještaja	13
7. Opšti trendovi održivog razvoja Crne Gore	14
8. Perspektive za dalji razvoj.....	19
PRILOG 1 – Popunjene tabele za 24 oblasti definisanih NSOR-om.....	20
PRILOG 2 – Imena koordinatora koji su radili na pripremi Trećeg godišnjeg izvještaja o sprovođenju NSOR-a	20
PRILOG 3 – Uputstva za pripremu priloga za 24 oblasti definisane NSOR-om	20

Lista skraćenica i akronima

AMIS – Agrarni marketinški informacioni sistem

AP – Akcioni plan

BDP – Bruto domaći proizvod

CAMP Montenegro – Program integralnog upravljanja obalnim područjem Crne Gore

CDM – Mehanizam čistog razvoja

CETI – Centar za ekotoksikološka istraživanja

CFC – Plan eliminacije hlorofluorougļjovodonika

CO₂ – ugljendioksid

DUP – Detaljni urbanistički plan

EC – Evropska Komisija

EEA – Evropska agencija za životnu sredinu

EIA – Procjena uticaja na životnu sredinu

EIB – Evropska investiciona banka

EMAS – Plan za eko–menadžment i reviziju učinaka na životnu sredinu

EPCG – Elektroprivreda Crne Gore

EU – Evropska unija

FODEMO – Projekat razvoja šumarstva u Crnoj Gori koji se realizuje sa Vladom Luksemburga

FP7 – Program za istraživanje i tehnološki razvoj (sedmi okvirni program)

GEF – Globalni fond za životnu sredinu

GIS – Geografski informacioni sistem

GTZ – Njemačko društvo za međunarodnu saradnju

HACCP sistem – Sistem za analizu rizika i kritičnih kontrolnih tačaka

IPA – Instrumenti za pred-pristupnu pomoć EU

IPARD – Instrumenti za predpristupnu pomoć EU za ruralni razvoj

IPPC – Integralno sprečavanje i kontrola zagađenja

IUCN – Međunarodna unija za konzervaciju prirode

KAP – Kombinat Aluminiјjuma u Podgorici

KOR – Kancelarija za održivi razvoj

MAP – Mediteranski akcioni plan

MAP – višegodišnji plan (Multi Annual Plan)

MARPOL – Međunarodna konvencija o prevenciji zagađenja mora sa brodova
MER – Ministarstvo za ekonomski razvoj
MF – Ministarstvo finansija
MKSM – Ministarstvo kulture, sporta i medija
MMF – Međunarodni monetarni fond
MONSTAT – Zavod za statistiku Crne Gore
MPN – Ministarstvo prosvete i nauke
MPST – Ministarstvo pomorstva, saobraćaja i telekomunikacija
MPŠV – Ministarstvo poljoprivrede šumarstva i vodoprivrede
MSP – mala i srednja preduzeća
MTZŽS – Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine
MZRSS – Ministrastvo rada, zdravlja i socijalnog staranja
NATO – Sjevernoatlanski vojni savez
NF – Nacionalni fond
NPI – Nacionalni program za integraciju u Evropsku uniju
NSIUOP – Nacionalnom strategijom za integralno upravljanje obalnim područjem
NSOR / NSOR CG – Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore
NSzOR – Nacionalni savjet za održivi razvoj
NVO – nevladina organizacija
ODA – Zvanična razvojna pomoć
OIE – Obnovljivi izvori energije
PDV – Porez na dodatu vrijednost
PP – Prostorni plan
PPPPN – Prostorni plan područja posebne namjene
RCG – Republika Crna Gora
REC – Regionalni centar za životnu sredinu
SDI – Strane direktne investicije
SEA – Strateška procjena uticaja
Sl. list – Službeni list
UN – Ujedinjene nacije
UNCCD –Konvencija o borbi protiv dezertifikacije Ujedinjenih nacija
UNDP – Program za razvoj Ujedinjenih nacija

UNICEF – Fond Ujedinjenih nacija za djecu

UNFCCC – Okvirna Konvencija Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama

UNIDO – Program Ujedinjenih Nacija za industrijski razvoj

UNWTO – Svjetska turistička organizacija Ujedinjenih nacija

VSS – visoka stručna sprema

WFD – Okvirne direktive o vodama

1. Izvještajne obaveze, novine u formatu i struktura Trećeg godišnjeg izvještaja

Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore (NSOR CG) sa petogodišnjim Akcionim planom (AP) usvojena je u aprilu 2007. godine i obuhvata **24 oblasti** koje se odnose na **cjelokupni ekonomski, socijalni, ekološki, kulturni i etički razvoj** Crne Gore. Samom Strategijom definisana je obaveza **Kancelarije za održivi razvoj** (odnosno od juna 2011. godine Odjeljenje za podršku radu Nacionalnom savjetu za održivi razvoj u sklopu Ministarstva održivog razvoja i turizma) da godišnje izvještava Vladu o sprovođenju 224 mjere iz Akcionog plana NSOR-a radi ostvarivanja što kvalitetnijeg i konzistentnijeg uvida u njeno sprovođenje, kao i radi pravovremene identifikacije problema i izazova sa kojima se pojedini resori suočavaju u ispunjavanju obaveza predviđenih Strategijom.

Prije njihovog usvajanja na Vladi, godišnje izvještaje razmatra Nacionalni savjet za održivi razvoj (NSzOR), kojim predsjedava predsjednik Vlade, a čine ga predstavnici svih društvenih struktura. Ovakvim sastavom Savjeta obezbjeđuje se uključivanje šireg kruga činilaca u praćenje sprovođenja ove krovne razvojne strategije. Do sada, **Vlada je usvojila dva godišnja izvještaja**: Prvi u oktobru 2008. godine za period april 2007 – mart 2008. godine, a Drugi u decembru 2009. godine, za period april 2008 – septembar 2009. godine. **Treći godišnji izvještaj** o implementaciji NSOR CG obuhvata period od **1. oktobra 2009. do 31. decembra 2010. godine**, time zaokružujući trogodišnji period sprovođenja Strategije (više detalja u Poglavlju 4).

Praćenje i izvještavanje o sprovođenju NSOR-a u preostale dvije godine vršice se na osnovu **inoviranog Akcionog plana za period 2011-2012. godine**, koji je Vlada usvojila u aprilu o.g. Inovirani Akcioni plan rezultat je jednogodišnjeg procesa revizije koji je u toku 2010. godine sprovela Kancelarija za održivi razvoj, u saradnji sa državnim resorima i institucijama, kako je i bilo predviđeno samom Strategijom. Cjelokupna revizija Strategije predviđena je za kraj 2012. godine, nakon **Trećeg svjetskog samita o održivom razvoju** koji će se u junu sljedeće godine održati u Rio de Ženeiru u Brazilu. Samit ima za cilj da obnovi političku posvećenost svih zemalja održivom razvoju i da pruži kako preporuke za dostizanje zelene ekonomije u kontekstu održivog razvoja i iskorjenjivanja siromaštva, tako i za sprovođenje reforme institucionalnog okvira za održivi razvoj na globalnom i nacionalnom nivou.

Treći godišnji izvještaj o implementaciji NSOR-a ima osam poglavlja i daje prikaz napretka ostvarenog u završnoj godini sprovođenja originalnog Akcionog plana. Ovaj Izvještaj sadrži i tri priloga: 1) Tabelarni dio koga čine popunjene tabele za svaku od 24 oblasti definisanih Strategijom, 2) Imena koordinatora koji su radili na pripremi Izvještaja; 3) Uputstva za pripremu priloga za pojedinačne oblasti koja su dostavljena svim institucijama odnosno njihovim predstavnicima.

2. Proces i metodologija izrade Trećeg godišnjeg izvještaja o implementaciji NSOR-a

Kao i u slučaju Drugog godišnjeg izvještaja, pripremu i izradu Trećeg izvještaja sprovela je Kancelarija za održivi razvoj u saradnji sa Radnom grupom Savjeta za reviziju Nacionalne strategije održivog razvoja. Koordinatorica ove Radne grupe i predstavnici Kancelarije činili su **Uži tim** koji je vodio proces pripreme i pisanja ovog dokumenta. Konkretno, Uži tim je u prvoj fazi procesa bio zadužen za cjelokupnu koordinaciju, uključujući pripremu formulara kao i obezbjeđivanje smjernica i podrške članovima šireg tima, kojeg sačinjavaju koordinatori odnosno predstavnici svih resora. U drugoj fazi, Uži tim je radio na obradi i objedinjavanju priloga koordinatora, na osnovu kojih je, u

trećoj fazi, rađeno na pripremi poglavlja o stepenu sprovedenosti same Strategije odnosno njenog Akcionog plana, kao i identifikovanju pozitivnih i negativnih trendova održivosti razvoja Crne Gore koji su obilježili izvještajni period.

Kako je proces revizije Akcionog plana trajao tokom cijele 2010. godine, priprema ovog izvještaja započeta je u februaru 2011. godine pozivom relevantnim organima javne uprave da nominuju svoje predstavnike u **Meduresorski tim za održivi razvoj**, čije formiranje je predlagano zaključcima dva prethodna godišnja izvještaja. Ovo tijelo sastoji se od 30 članova – predstavnika svih ministarstava (po prvi put su uključeni i resori odbrane i pravde) i dva kabineta potpredsjednika Vlade. Članovi Tima će se i u budućnosti redovno susretati na kvartalnoj osnovi i razmjenjivati informacije o stepenu sprovođenja odrednica Strategije u svojim resorima, ali i o ostalim aktivnostima koje se tiču održivog razvoja.

Imenovani stalni koordinatori su u periodu mart – jun 2011. godine u saradnji sa Užim timom radili na pripremi pregleda sprovedenih mjera i aktivnosti predviđenih Strategijom. Kao i u prethodnim izvještajima, **uloga koordinatora** bila je da, na osnovu postojećih podataka u oblastima koje prati njihov resor i nakon konsultacija sa relevantnim stručnim institucijama, pripreme izbalansirani i zaokruženi prilog o aktivnostima iz Akcionog plana. Pored **postignutih rezultata**, posljednja kolona priloženih tabela zahtijevala je od koordinatora da navedu i **glavne probleme** odnosno **izazove** sa kojima su se nadležne institucije tj. nosioci mjera susretali prilikom implementacije NSOR-a, kao i one koje očekuju u budućnosti.

U tabeli koja slijedi dat je pregled faza procesa izrade Izvještaja:

Aktivnosti	Februar 2011		Mart 2011		April 2011		Maj 2011		Jun 2011		Jul 2011		Avgust 2011		Septembar 2011
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I*
Priprema metodologije	X	X	X												
Imenovanja koordinatora		X	X	X											
Sastanak sa koordinatorima o načinu i dinamici pripreme Izvještaja				X		X									
Priprema pojedinačnih priloga					X	X	X	X	X	X					
Kompilacija Izvještaja					X	X	X	X	X	X					
Sjednica NSzOR-a i komentari ostalih društvenih aktera												X			
Finalizacija Izvještaja											X	X	X	X	
Sjednica Vlade/usvajanje															X

* I i II se odnose na prvu i drugu polovinu mjeseca

Metodologija izrade ovog izvještaja ima određene **razlike** u odnosu na prethodni period. Treći izvještaj je uvažio **preporuku** NSzOR-a za **potrebom izrade kraćih analitičkih prikaza stanja**, tako da je ove godine izbjegnuto pojedinačno narativno predstavljanje aktivnosti svakog resora. Koordinator su imali obavezu da popune tabele sažetim komentarima koji objašnjavaju stepen implementacije svake

od mjera, kao i da sažeto navedu izazove za njihovo sprovođenje (dostavljene informacije prikazane su u tabelarnom dijelu). Radi uporedne analize sa prošlogodišnjim nalazima, status svake mjere trebalo je ocijeniti jednom od slijedećih *šest kategorija*: sprovedeno u potpunosti; pretežno sprovedeno; sprovedeno u manjoj mjeri; pripreme; bez aktivnosti i odustalo se od sprovođenja mjere.

Nalazi iz priloga koordinatora i dodatni upiti pojedinim resorima (naročito za oblast finansiranja održivog razvoja i zaštite životne sredine) predstavljaju bazu na osnovu koje su napravljene ocjene progresa o sprovođenju Strategije, kao i pozitivnih i negativnih trendova održivog razvoja Crne Gore koji su predstavljeni u Poglavlju 6 ovog Izvještaja.

3. Ograničenja u izradi Trećeg godišnjeg izvještaja

Kao što je istaknuto u prva dva godišnja izvještaja, jedan od ključnih problema u praćenju napretka u sprovođenju NSOR-a je **nedostatak jasno definisanih indikatora** u originalnom Akcionom planu. I ove godine, koordinatori su bili pozvani da, gdje god je to moguće, dodaju indikatore koji bi na pravi način oslikali ostvarene učinke (obilježeni plavom bojom u koloni *Indikatori* u svim tabelama u Prilogu 1), što, nažalost, nije bilo izvodljivo za najveći broj mjera zbog nepostojanja podataka, neusaglašenosti metodologija za njihovo prikupljanje odnosno opšte slabosti nacionalnog statističkog sistema. Međutim, i kada su konkretne vrijednosti za pokazatelje bivale dostavljene, u jako malom broju slučajeva su informacije bile dostupne za sva tri godišnja izvještaja, što je onemogućilo kvalitetniju komparativnu i kvantitativnu analizu.

Stoga, ograničenje i ovog izvještaja je to što se primarno koristi kvalitativni pristup u ocjenjivanju progresa. Problem nedostatka kvantitativnog i komparativnog izvještavanja u najvećoj mjeri biće prevaziđen za naredna dva izvještaja čiju će osnovu činiti inovirani Akcioni plan, koji sadrži mjerljive indikatore za svaku od planiranih mjera.

Podjednako važan problem u pripremi ovogodišnjeg izvještaja predstavljala je **nemogućnost Užeg tima da od određenog broja koordinatora dobije informacije za jednu od ključnih kategorija u formularima – izazovi** sa kojima se nosioci suočavaju u sprovođenju definisanih mjera. Po pravilu, ova kolona je ostavljena prazna ili je sadržala informacije o budućim planiranim aktivnostima umjesto o izazovima i/ili problemima u sprovođenju mjera tokom izvještajnog perioda. Nakon tri kruga komentara od strane Užeg tima kojima su se tražila dodatna pojašnjenja, izvještaj i dalje ne sadrži izazove za ukupno 26 mjera. Od ovog procenta, 54% mjera nije sprovedeno u predviđenom roku, što jasno ukazuje na postojanje značajnih izazova u njihovoj implementaciji. Problem nedostatka informacija o preprekama prilikom sprovođenja je najizraženiji u oblasti životne sredine, gdje gotovo polovina mjera ne sadrži izazove, iako je ovo stub gdje postoje najveća kašnjenja u sprovođenju u odnosu na predviđene rokove (detaljno obrađeno u Poglavlju 4). Oblast poljoprivrede se u okviru ekonomskog stuba izdvaja po niskom stepenu datih ocjena, sa čak dvije trećine mjera koje nemaju popunjenu kategoriju izazovi.

Mogući razlozi za opisano stanje su:

- a) nemogućnost državnih službenika da ocjene cjelokupno stanje u oblastima kojima se bave;
- b) nedovoljno direktna komunikacija unutar resora između koordinatora i njihovih nadređenih, koji su često navođeni kao jedini mjerodavni izvori informacija o mjerama, odnosno kao jedini koji zbog svoje funkcije ili stručnosti mogu dati adekvatne ocjene o njihovom sprovođenju;
- c) nepostojanje detaljnije provjere sadržine formulara od strane nadležnih;

- d) preovlađujuće shvatanje da izvještaji služe samo za davanje prikaza stanja, zanemarujući njihovu ulogu kao osnove za unaprjeđenje cjelokupnog sistema i prevazilaženje problema u budućnosti;
- e) nemogućnost koordinatora da dobiju adekvatne informacije od institucija ili resora koje, takođe, prate djelove datih oblasti a koji nemaju odgovornost učešća koje nosi zvanično imenovanje koje imaju koordinatori;
- f) jako izražena fluktuacija državnih službenika u resorima, usled čega obaveza izvještavanja često bude dodijeljena novim službenicima koji nemaju pregled prethodnih aktivnosti i/ili saznanja o cjelokupnim programima resora;
- g) nedovoljna posvećenost odnosno nedostatak motivacije među koordinatorima za međuresorskim procesima saradnje.

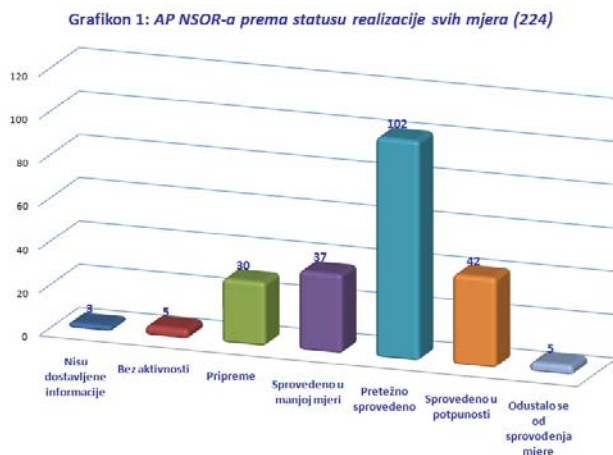
Tokom šest mjeseci rada na pripremi Trećeg izvještaja, takođe je bila očigledna i preopterećenost koordinatora svakodnevnim obavezama i dodatnim radom u različitim radnim grupama.

Kao rezultat navedenih ograničenja u procesu izvještavanja, pozitivni i negativni trendovi održivog razvoja Crne Gore koji su opisani u Poglavlju 6 u pojedinim segmentima nisu mogli da budu konkretniji.

4. Ocjena stanja sprovođenja Strategije za period od 1. oktobra 2009 do 31. decembra 2010. godine

Opšti učinak: U periodu sprovođenja Strategije obuhvaćenim Prvim, Drugim i Trećim godišnjim izvještajem (od aprila 2007. godine do decembra 2010. godine), od ukupno 224 mjere¹ koje konkretizuju pet opštih ciljeva održivog razvoja i 42 prioriteta zadatka definisana Strategijom **u potpunosti su sprovedene 42 mjere** odnosno **18,8%**, dok su 102 mjere ili 45,5% **pretežno sprovedene**. Ova dva statusa oslikavaju najveće stepene implementacije od ukupno šest koja su koordinatori mogli da izaberu u ocjenjivanju sprovođenja svake od mjera. Imajući u vidu da se veliki dio mjera odnosi na procese koji traju kontinuirano (unaprjeđivanje obuke kadrova, poslovanja, rada pravosuđa, sistema podrške manje razvijenim područjima i slično), status **pretežno sprovedeno** služi kao dobar pokazatelj da su **željeni rezultati u najvećoj mjeri sprovedeni**, iako preostaju brojni koraci sa kojima u budućnosti treba nastaviti kako bi se ove mjere u potpunosti ostvarile. Polazeći od ovakvog stanovišta, činjenica da je **64,3% petogodišnjeg plana** odnosno njegove dvije trećine **ili u potpunosti ili pretežno ispunjena** predstavlja nastavak opšteg pozitivnog trenda identifikovanog prethodnim izvještajem. U odnosu na presjek Drugog godišnjeg izvještaja, ovaj procenat je uvećan za 14% tokom 15 mjeseci sprovođenja.

Kao što je prikazano na Grafikonu 1, u okviru preostale trećine mjera, 15,6% je **sprovedeno u manjoj mjeri** (značajno smanjenje u odnosu na prethodnu godinu kada je gotovo 30% mjera imalo ovaj status), 13,4% je u fazi **priprema**, dok

¹ U prethodna dva izvještaja greškom je izostavljena jedna mjera (mjera 1 u oblasti *Upravljanje i participacija* u ovogodišnjem izvještaju), tako da je ukupni broj mjera bio 223.

su svega 4 mjere, odnosno 1,8% od ukupnog broja, obilježene statusom *bez aktivnosti*. Od istog procenta mjera (1,8%) se *Odustalo od sprovođenja*. Za svega 1,3% mjera (ukupno 3) *nisu dostavljene informacije* u odnosu na 4,5% mjera u prethodnom izvještaju, što je rezultat povećane reprezentativnosti tima koordinatora i stvaranja stalnog među-resorskog tima. Tokom revizije Akcionog plana definisani su nosioci i za preostali broj mjera. Prilikom njihovog definisanja, vodilo se naročito računa o realnom postavljanju rokova za izvršenje revidiranih mjera, kako bi se osigurao što potpuniji stepen njihove sprovedenosti na godišnjem nivou.

Kao što je navedeno u Drugom godišnjem izvještaju, ukupan broj mjera AP NSOR-a nije ravnomjerno raspoređen, već najveći procenat (44,2%) čine mjere iz oblasti zaštite životne sredine. Drugi po zastupljenosti je ekonomski stub (sa 30,4% mjera), dok je najmanje mjera definisano u okviru društvenog stuba (25,4%). Zbog toga je za definisanje oblasti u kojima su ostvareni najbolji učinci odnosno u kojima se nosioci suočavaju sa većim izazovima neophodna ocjena učinka prema stubovima održivog razvoja.

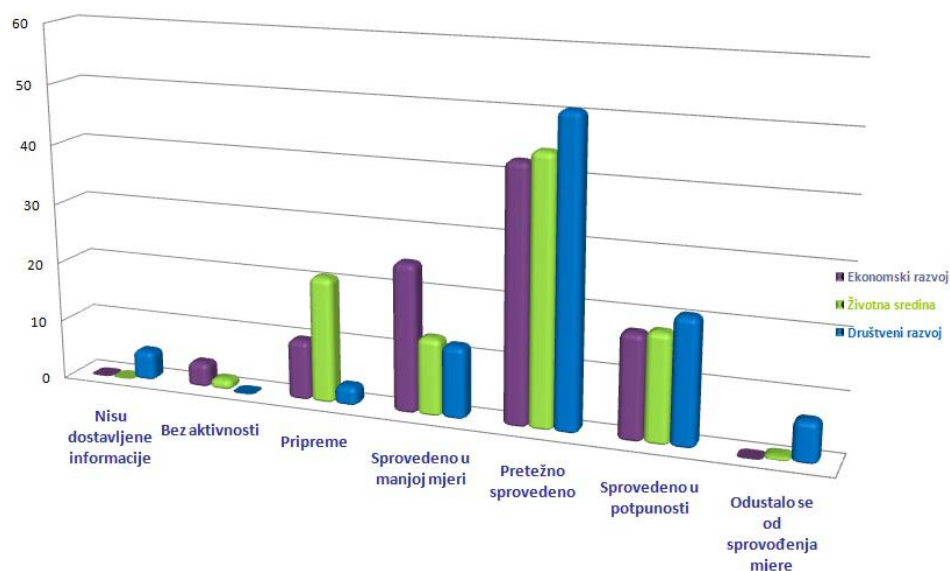
Na Grafikonu 2 vidi se da je **sprovođenje mjera u**, najmanje zastupljenom, **socijalnom stubu** održivog razvoja zapravo **na najvećem nivou**. Od ukupno 57 mjera, završeno je 12, što čini 21% - nešto više od procenta sprovedenih mjera u ekonomskom stubu i stubu zaštite životne sredine, u kojima je u potpunosti sprovedeno 17,6% odnosno 18,1%. Ovaj napredak u socijalnom stubu je naročito pozitivan kada se napravi poređenje sa prethodnim Izvještajnim periodom, kada je socijalni stub bio na najmanjem stupnju pune realizacije sa svega 5% završenih mjera.²

Kada se uz mjere koje su u potpunosti sprovedene dodaju mjere koje su pretežno sprovedene, najviše napretka bilježi se i dalje u socijalnom stubu (kao i u prošlom periodu izvještavanja), gdje mjere obilježene sa ova dva statusa čine 72%, što je znatno više od opšteg prosjeka (63,3%) na nivou Strategije. Prema analizi odabranih statusa po stubovima,

najalarmantnije stanje je u

stubu zaštite životne sredine, koja je u prošlogodišnjem izvještaju imala najveći procenat završenih mjera. Do 2010. godine, u oblasti životne sredine, još uvijek nije započeta implementacija čak 23% mjera – 2% mjera je bez aktivnosti, dok je 21% u fazi priprema. Dvije trećine od ovih mjera imalo je kao krajnji rok završetka 2008. godinu, što predstavlja kašnjenje od najmanje dvije godine u njihovoj realizaciji, bez naznaka da će se status ubrzo promijeniti. U oblasti **ekonomije**, stepen sprovedenosti u odnosu na životnu sredinu je malo veći, međutim, 25% mjera koje su sprovedene u manjoj mjeri ukazuje na značajne izazove i u ovim sektorima.

Grafikon 2: stepen realizacije ukupnih mjera AP-a po stubovima održivog razvoja

² Vlada Crne Gore, Kancelarija za održivi razvoj, *Drugi godišnji Izvještaj o implementaciji Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore* (2009), strana 77

Učinak za mjere sa rokom do 2010. godine:

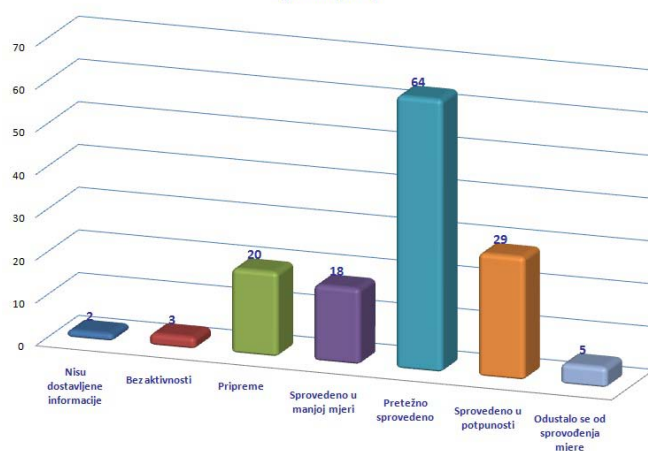
Od ukupno 224 mjere koje su definisane AP NSOR-om, do 31. decembra 2010. godine trebalo je da se sprovede 141 mjera odnosno 63% Akcionog plana. Međutim, na kraju ovog izvještajnog perioda, dominantan status za ove mjere je *pretežno sprovedeno* (oko 45%), dok za 4% mjera nije bilo moguće dobiti informacije.

Kao što je predstavljeno u Grafikonu 3, **svega jedna petina mjera (20,6%) je sprovedena u potpunosti**, što ukazuje na **jako nizak stepen sprovođenja Strategije u predviđenim rokovima**. Trend je dodatno zabrinjavajući kada

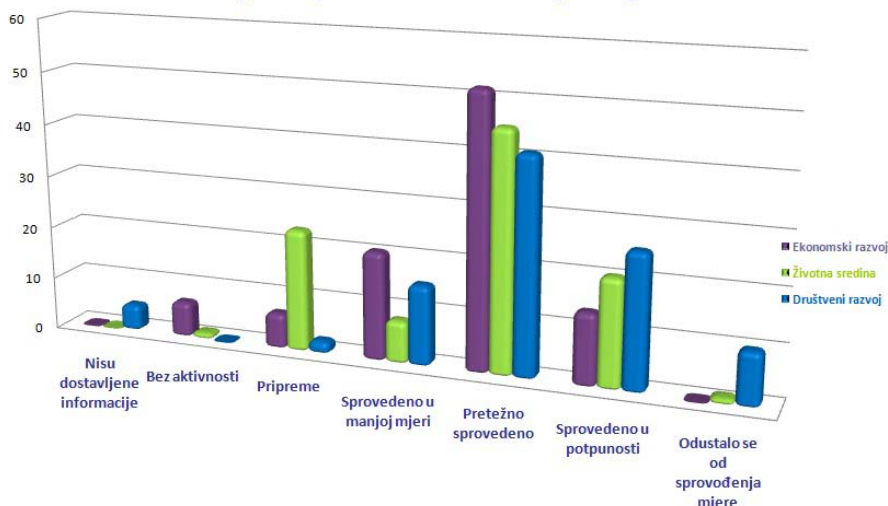
se uzme u obzir da se **29% mjera nalazi još uvijek u fazama bez aktivnosti (2,1%), pripremama (14,2%) ili sprovedeno u manjoj mjeri (12,7)**. Imajući u vidu da je za realizaciju svake od mjera bilo predviđeno u prosjeku dvije godine, odabrani statusi ukazuju da se njihovo sprovođenje ne može očekivati u skorijem periodu. **Međutim**, mora se istaći da, iako značajan, ovaj procenat predstavlja **veoma pozitivan pomak u odnosu na prethodni izvještaj**, kada je čak 45% imalo status manji od *pretežno sprovedeno*.

Na Grafikonu 4, vidno su oslikane razlike u stepenima sprovođenja mjera čija je realizacija bila previđena do kraja 2010. godine za sva tri stuba. Do kraja ovog izvještajnog perioda, trebalo je sprovesti 29 ekonomskih mjera (petinu od ukupnih mjera predviđenih za ovaj period), 39 socijalnih (oko 28% od ukupnih) i 73 iz oblasti zaštite životne sredine (oko 52%). Kao i na nivou opšte analize, dvije trećine mjera u sva tri stuba su ili u potpunosti ili pretežno sprovedene. Ako posmatramo samo stepen pune sprovedenosti, **presjek stanja ukazuje na značajna kašnjenja u sprovođenju** – socijalni stub ima najviše završenih mjera (25,6%), zaštita životne sredine je na drugom mjestu sa 20,5%, dok je u ekonomskom stubu završeno svega 13,8% mjera.

Grafikon 3: status realizacije mjera sa predviđenim rokom realizacije do 2010. godine (141)

Grafikon 4: stepen realizacije mjera AP-a predviđenim za realizaciju do 2010. godine po stubovima održivog razvoja

Slično zaključku cjelokupnog Akcionog plana, **najveći problemi u implementaciji** postoje u stubu zaštite životne sredine, gdje do 2010. godine sprovođenje čak jedne četvrtine svih mjera još uvijek nije započeto – 1,4% mjera je bez aktivnosti, dok je 23,3% u fazi priprema. U ekonomskom i socijalnom stubu, implementaciju još nije započelo 6,9% odnosno 5,1%, značajno manje u odnosu na stanje u oblasti životne sredine.

5. Finansiranje programa i projekata održivog razvoja iz budžetskih sredstava

Do trenutka pripreme Nacrta Trećeg godišnjeg izvještaja o sprovođenju Strategije nije bilo moguće dobiti prilog **Ministarstva finansija** o ukupnim izdacima za programe održivog razvoja. Stoga, u ovom poglavlju, fokus će biti na ocjeni mehanizama finansiranja projekata i politika zaštite životne sredine kao stuba održivog razvoja koji je pod najvećim pritiskom od strane ključnih razvojnih sektora (turizma, građevinarstva, energetike i slično).

Jedan od konkretnih primjera obezbjeđivanja sredstava za projekte životne sredine je primjena principa „**zagađivač plaća**,” koji je Crna Gora počela da sprovodi još od 1997. godine. Shodno Uredbi o visini naknada, načinu obračuna i plaćanja naknada zbog zagađivanja životne sredine ("Sl. list RCG, br 26/97, 9/00, 52/00, 33/08,5/09, 64/09) za period od oktobra 2009. do decembra 2010. godine po ovom principu je za stvaranje i deponovanje opasnog otpada i ispuštanje zagađujućih materija u vazduh uplaćeno ukupno 866.074.35 eura.

Uz ovaj tradicionalno korišćen instrument, Crna Gora koristi i novi – **Eko naknade**, o kojem je izvještavanje počelo već u Drugom godišnjem izvještaju, a kojim se domaća i strana pravna i fizička lica obavezuju da plaćaju godišnju naknadu za korišćenje drumskih motornih vozila i njihovih priključnih vozila. Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova, a na osnovu broja motornih i priključnih vozila registrovanih u Crnoj Gori za period od 1. januara do 31. decembra 2010. godine, ostvaren je prihod od Euro 3,429,520 od državljana Crne Gore i Euro 4,373,405 od naplate na graničnim prelazima države, što ukupno iznosi Euro 7,802,925 i predstavlja značajno uvećanje u odnosu na prethodne dvije godine.

Sredstva prihodovana naplatom iz eko-naknade predstavljaju namjenski prihod budžeta Crne Gore. U 2010. godini iskorišćeno je ukupno Euro 4,710,000 za finansiranje sljedećih projekata koji su kao cilj imali zaštitu i unaprijeđenje životne sredine:

1. Sanacija i rekultivacija jalovišta rudnika olova i cinka Mojkovac – Euro 3,550,000
2. Postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda – Euro 640,000
3. Sanitarne deponije – Euro 520,000

U 2011. godini, odobrena bužetska sredstva od **prihoda eko takse** kroz namjenske prihode iznose Euro 2,970,000 i biće upotrijebljena za sljedeće projekte:

1. Sanacija i rekultivacija jalovišta rudnika olova i cinka - Mojkovac – Euro 40,000
2. Postrojenje za prečišćavanje otpadnih voda – Euro 500,000
3. Sanitarne deponije i faza – Euro 445,000
4. Eko efikasna zgrada Ministarstva održivog razvoja i turizma – Euro 850,000

Iako je uvođenje eko naknade pozitivno ocijenjeno u kontekstu jačanja finansijske podrške projektima životne sredine, ova odluka izazvala je pažnju odgovarajućih struktura Evropske komisije zbog **mogućeg nastanka diskriminacije u odnosu na vozila iz EU³** koja već imaju obavezu da pri ulasku u Crnu Goru plaćaju naknadu za korišćenje puteva. Na osnovu dosadašnjih konsultacija, predviđeno je da će Crna Gora u toku 2011. godine trebati da pristupi izmjeni postojećih propisa kako bi osigurala da strana pravna i fizička lica koja drumskim putem ulaze u Crnu Goru plaćaju samo jednu od ove dvije naknade.

³ naročito onih sa oznakama N2 i N3 u šta spadaju motorna vozila za prevoz tereta čija je najveća dozvoljena masa veća od 3,5 t ali nije veća od 12 t (N2) odnosno motorna vozila za prevoz tereta čija je najveća dozvoljena masa veća od 12t (N3)

Premda je od samog usvajanja Strategije predviđeno formiranje **Eko fonda**, ovaj važni mehanizam za namjensko sabiranje i usmjeravanje sredstava za finansiranje projekata i programa iz oblasti zaštite životne sredine još uvijek nije uspostavljen. Radna grupa koju je formiralo resorno ministarstvo je radila na pripremi Zakona kojim bi se uspostavio Eko fond, ali zbog finansijske krize i njenih posljedica na snazi je zaključak Vlade da u ovom trenutku ne treba formirati nove institucije. Imajući u vidu sve veće pritiske na životnu sredinu, a naročito **ustavno opredjeljenje Crne Gore da se razvija kao ekološka država**, ovakvu odluku treba preispitati, jer mandati postojećih institucija iz ove oblasti (resorno ministarstvo, Agencija za zaštitu životne sredine, ostale stručne institucije) ne pokrivaju aktivnosti predviđene radom Fonda.

6. Stepen sprovedenosti preporuka iz Drugog godišnjeg izvještaja

Drugi godišnji izvještaj sadržao je brojne preporuke za dalji nastavak rada na praćenju sprovođenja NSOR-a.

Vežano za oblast *političke podrške i participativnog procesa*, Nacionalni savjet je nastavio da razmatra relevantna strateška dokumenta prije njihovog upućivanja Vladi na usvajanje, ali još uvijek nije pokrenuta procedura kojom bi se svaki resor obavezao da, uz predlog strateškog dokumenta, dostavi i izjavu o njegovoj usaglašenosti sa Strategijom. Uvođenje procjene regulatornog uticaja je urađeno, ali se za sada odnosi samo na procjenu vežano za biznis barijere, što u budućnosti treba proširiti da uključuje i ocjenu održivosti predloženih politika.

Kao što je preporučeno u prethodnom Izvještaju, intenzivirani su napori u osiguranju veće prihvaćenosti koncepta i odrednica održivog razvoja. U decembru 2010. godine, Vlada je usvojila **Komunikacionu strategiju održivog razvoja Crne Gore** za period 2011-2013. godine, koja definiše mjere za jačanje partnerskih odnosa između svih činilaca društva, kako bi se postigao opšti konsenzus o važnosti održivog razvoja. U oblasti obrazovanja za održivi razvoj, zaključeno je da je neophodno intenzivirati uključivanje tema održivog razvoja u sistem obrazovanja na svim nivoima, kao što je započeto uvođenjem novih izbornih predmeta. Shodno pomenutoj preporuci, Zavod za školstvo je u toku 2010. godine organizovao ukupno 26 seminara na teme održivog razvoja kojima je prisustvovalo 636 nastavnika. Prema evidenciji Ministarstva prosvjete i sporta, ukupno 7271 učenik (12.63%) izučava izborne predmete u kojima postoje sadržaji održivog razvoja.

Prilikom *revizije Akcionog plana NSOR-a* sprovedene su sve preporuke date Drugim godišnjim izvještajem. Revizija je urađena u tijesnoj saradnji sa svim resorima u Vladi i širim društvenim grupama. Kao što je prethodno pomenuto, najveći napredak izvršen je u **definisaniu kvantitativnih indikatora** za svaku od mjera kao i uvođenju novih tema kao što su *održiva potrošnja i proizvodnja, društveno odgovorno poslovanje i razvoj informacionog društva*. Prilikom procesa revizije, vodilo se računa o usaglašavanju NSOR-a sa ostalim opštim izvještajima o razvojnom napretku Crne Gore, uključujući i Nacionalni program integracija.

U procesu *praćenja sprovođenja NSOR-a*, jedan od ključnih rezultata sprovođenja preporuka je formiranje radne grupe Savjeta upravo za ovu temu. *Radna grupa za praćenja procesa revizije Strategije i opštih indikatora sadržanih u njoj* u toku 2010. godine bila je aktivna u procesu revizije Akcionog plana, kao i u definisanju unaprijeđene metodologije za proces praćenja sprovođenja Strategije. Do kraja 2012. godine, ostaće glavni partner Kancelariji za održivi razvoj u pripremi godišnjih izvještaja i reviziji same Strategije. Radna grupa je, takođe, uključena u proces formiranja stalnog međuresorskog tima koji vodi Kancelarija. Ovaj tim bi od sljedeće godine trebalo da se

susrijeće na redovnoj bazi, razmjenjuje informacije o stanju održivog razvoja u pojedinačnim resorima i, na taj način, osigura koordinaciju i sinergiju u radu Vladinih organa u odnosu na cjelokupan koncept održivog razvoja.

Kao što je to detaljnije opisano u poglavlju 5, finansiranje sprovođenja same Strategije, odnosno nepostojanje namjenskih sredstava za njenu realizaciju, i dalje predstavlja jedan od glavnih problema njene efikasne implementacije. Nemogućnost jasnog pregleda finansija opredijeljenih za generalno sprovođenje projekata i programa održivog razvoja, takođe, predstavlja prepreku u praćenju izdataka koji se izdvajaju za pomenute djelatnosti (Ministarstvo finansija posmatra samo ukupne rashode po uniformnim stavkama za sva ministarstva).

Vezano za preporuku da je neophodno **ojačati kapacitete Kancelarije za održivi razvoj**, značajan pomak predstavlja zaključak Vlade sa sjednice od 23. decembra 2010. godine da se odobri **zapošljavanje dvoje dodatnih službenika** u Kancelariji za održivi razvoj koji bi radili na **sprovođenju Komunikacione strategije održivog razvoja**, koju je Vlada usvojila na istoj sjednici. Paralelno sa ovim procesima, primjetno je jačanje statističkog sistema, ali i dalje treba raditi na jačanju profesionalne nezavisnosti statističkih kapaciteta.

7. Opšti trendovi održivog razvoja Crne Gore

I pored ograničenja koja su navedena u poglavlju 3, na osnovu komentara koordinatora koji su u potpunosti sadržani u tabelarnom dijelu ovog Izvještaja, moguće je izdvojiti određeni broj **pozitivnih i negativnih trendova u opštem postizanju standarda i principa održivog razvoja** u Crnoj Gori.

- Crna Gora je u novembru 2010. godine dobila *status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji*, što predstavlja najveće dostignuće cjelokupne administracije i društva u ovom izvještajnom periodu. Od posebne važnosti je otvaranje preostale tri komponente pred-pristupne pomoći EU (IPA), čije korišćenje će biti finalni test nacionalnih kapaciteta i priprema za buduće fondove EU.
- Sa izborom nove Vlade 29. decembra 2010. godine, *osnovano je samostalno Ministarstvo nauke*, što predstavlja značajan korak za opšti razvoj Crne Gore, naročito u domenu stvaranja institucionalnog okvira za podsticanje inovacija i jačanje istraživačkih kapaciteta. Ukoliko se u narednom periodu obezbijedi odgovarajuća finansijska i kadrovska podrška novom resoru, trebalo bi očekivati dodatno povećanje uključivanja nacionalnih institucija u istraživačke programe EU i uspostavljanje jačih veza između naučnog i poslovnog sektora, što je nužna pretpostavka za povećanje konkurentnosti Crne Gore u odnosu na zemlje u okruženju i šire. Vidan je i pomak u okviru djelatnosti Ministarstva prosvjete i sporta u dijelu *osavremenjavanja kurikuluma* i njihovog usaglašavanja sa zahtjevima tržišta rada kroz uvođenje multi-disciplinarnog pristupa i povećanje praktičnih segmenata nastave, što u budućnosti treba dodatno unaprijediti.
- Kao što je detaljno prikazano u četvrtom poglavlju, evidentni su značajni pomaci u socijalnom stubu održivog razvoja. U oblasti kulture, konačnim *usvajanjem seta Zakona o kulturnim dobrima* (premda dvije godine nakon predviđenog roka) i pripremom prve strategije kulture na državnom nivou, otpočela je reorganizacija načina funkcionisanja i organizacije kulturnih institucija, koja treba da doprinese efikasnijoj postavci i ojačanim kapacitetima na državnom i lokalnim nivou. Pomacima ostvarenim u ovom izvještajnom periodu, stvoreni su i uslovi za usaglašavanje nacionalnog sa evropskim zakonodavstvom koje kulturna dobra tretira šire i dovodi

u vezu sa poslovnim sektorom, turizmom i oblasti novih tehnologija, što je od naročito značaja za dalji razvoj Crne Gore.

- **Kampanja „Govorimo o mogućnostima“** koju je sprovelo resorno ministarstvo u saradnji sa UNICEF-om predstavlja jedan od najboljih primjera korišćenja komunikacionih mehanizama u cilju povećanja svijesti cjelokupnog stanovništva o bitnom društvenom problemu – uključivanju djece sa smetnjama u razvoju u društvo kao aktivnih članova. Prisutnost kampanje u lokalnim samoupravama, kao i najavljene dalje aktivnosti za 2011. godinu, predstavljaju dodatne pozitivne pomake, naročito imajući u vidu značajne regionalne razlike unutar Crne Gore i po ovom pitanju.
- U oblasti **klimatskih promjena**, podnošenjem Prve nacionalne komunikacije Crne Gore Sekretarijatu Okvirne konvencije o klimatskim promjenama Ujedinjenih nacija otpočelo je prikupljanje egzaktnih podataka o emisijama ugljendioksida (CO₂) na nacionalnom nivou i započeo je pregled ključnih sektora koji doprinose povećanju emisija. U budućnosti biće nužno raditi na definisanju tehnologija koje bi u identifikovanim sektorima smanjile emisije i doprinijele podsticanju nisko-karbonskog razvoja Crne Gore.

Od negativnih trendova, sljedeći su najznačajniji:

- Ovaj izvještajni period obilježio je **nastavak negativnih efekata svjetske ekonomske i finansijske krize** na cjelokupnu privredu Crne Gore, što je naročito uticalo na produženje trenda smanjenja kreditne podrške bankarskog sektora privredi i građanima. Povećana opreznost investitora na globalnom finansijskom tržištu uticala je na smanjenja kretanja kapitala i investicionih ulaganja, što je prouzrokovalo smanjene priliva investicija tokom 2010. godine, iako je u ovom izvještajnom periodu značajno rađeno na pojednostavljivanju i smanjenju procedura za rad poslovnih subjekata.
- Iako se primjenjuju brojne mjere aktivnog zapošljavanja, takođe je vidna **posledica krize na stopu zaposlenosti**, naročito pripravnika i teško zaposljivih lica (lica sa invaliditetom, tehnoloških viškova kao i lica od preko 50 godina života). Realizacija gotovo svih mjera u oblasti **Regionalni razvoj i zaposlenost** bila je pod negativnim uticajem gore navedenih okolnosti, a posljednjih pet godina, primjetan je i visok trend rasta broja svršenih studenata prijavljenih Zavodu za zapošljavanje.
- **Korišćenje instrumenata horizontalnog zakonodavstva, kao što su strateška i procjena uticaja** na životnu sredinu, **još uvijek nije na predviđenom nivou**, kako zbog nedovoljno razvijenih ljudskih kapaciteta tako i zbog još uvijek prisutne percepcije da je poštovanje ekoloških standarda u suprotnosti sa ekonomskim rastom. Za konkurentnost ekonomskog razvoja Crne Gore u budućnosti posebnu pažnju treba posvetiti definisanju standarda održivosti u poslovanju kao i osigurati da se u cilju poboljšanja poslovnog ambijenata i uklanjanja biznis barijera ne ugroze osnovni ekološki i socijalni kriterijumi. Podsticanje razvoja ovih standarda biće od naročite važnosti u velikim infrastrukturnim projektima najavljenim za naredni period.
- **Stanje opštih administrativnih kapaciteta**, pored brojnih obuka za državne službenike na nacionalnom i lokalnom nivou, i dalje se u gotovo svim oblastima, uz finansijska ograničenja, navodi kao **ključni izazov i razlog za kašnjenje sprovođenja usvojenih programa i aktivnosti**. Kako bi se osigurala bolja efikanost i jačanje cjelokupnih organa, neophodno je da se **osnaži i kapacitet i proširi mandat Uprave za kadrove**, kao centralne institucije zadužene za organizovanje obuka i treninga državnih službenika. Takođe, treba i **finansijski podržati rad Nacionalnog savjeta za obuku u lokalnoj samoupravi** kao novog mehanizma koji može doprinijeti opštem jačanju lokalnih kapaciteta.

- Ocjena iz prošlogodišnjeg izvještaja o *nepostojanju jasnog i konzistentnog razgraničenja nadležnosti u oblasti monitoringa stanja životne sredine i integrisanog pristupa praćenju stanja* još uvijek je relevantna (naročito u oblasti monitoringa voda). Kašnjenje u sprovođenju velikog broja mjera u ovom stubu održivog razvoja, kao što je to detaljno analizirano u poglavlju 4, značajan je pokazatelj da je u što skorijem roku neophodna korjenita izmjena organizacije institucija koje se bave ovim oblastima, kao i značajno jačanje njihovih kapaciteta u cilju izgradnje integralnog sistema monitoringa.
- Kao posljedica nerazgraničenih nadležnosti u oblasti monitoringa stanja životne sredine, *nije ispunjen jedan od osnovnih ciljeva* definisanih NSOR-om – da se u periodu 2008-2009. godine *stavi pod zaštitu 10% teritorija obalne zone kao i da se uspostave zaštićena područja u moru*. Godinu dana kasnije, sprovođenje ovog zadatka je još uvijek u stanju pripreme i bez ijednog zaštićenog područja u primorskom dijelu Crne Gore. Trajno zauzimanje prostora odnosno *nekontrolisana urbanizacija* u ovim oblastima predstavlja jedan od najznačajnijih problema i u budućnosti se mogu očekivati negativni uticaji narušavanja morskih i obalnih ekosistema na smanjenje kvaliteta turističke ponude u primorju, odnosno na cjelokupnu održivost razvoja turizma kao prioritetne grane crnogorske ekonomije.
- Nerazriješenost nadležnosti institucija predstavlja značajan problem i za oblast *upravljanja zemljištem*, i kao rezultat nastavljen je negativni trend naveden u prošlogodišnjem Izvještaju o nenamjenskom korišćenju zemljišta, naročito pretvaranju poljoprivrednog u građevinsko. Imajući u vidu činjenicu da je Crna Gora uvoznik hrane, zaustavljanje ovog trenda treba da bude među prioritetima za naredni period.
- Pitanje *upravljanja otpadom* još uvijek *nije značajno unaprijeđeno* ni u ovom izvještajnom periodu, kao *ni opšti stepen integrisanosti pitanja zaštite životne sredine u sektorske politike*, što je nužno za ubrzani razvoj Crne Gore kao ekološke države.
- Opšte *finansiranje projekata i programa održivog razvoja nije unaprijeđeno* u odnosu na prethodne izvještajne periode, dok, i pored pripreme Analize izvodljivosti o uspostavljanju Eko fonda, osnivanje ove institucije još uvijek nije odobreno.

Strategijom je definisano **28 opštih indikatora održivog razvoja** koji su u toku 2009. godine modifikovani u saradnji sa ekspertima Ujedinjenih nacija. Ista ograničenja koja su navedena ranije u Izvještaju bila su prisutna i u prikupljanju podataka za ovaj set pokazatelja, što će biti nužno uzeti u obzir prilikom revizije same Strategije. Tabela koja je ovdje priložena sadrži podatke koji su do izrade predloga ovog Izvještaja bili dostupni. (N.B. Kao i u prošlogodišnjem izvještaju, plavom bojom su obilježeni predloženi indikatori od strane eksperta UN DESA-e).

Cilj iz NSOR-a	Tabela 5.1. Opšti indikatori održivog razvoja Crne Gore					
	Indikator	2010	2009	2008	2007	2006
Ubrzati ekonomski rast i razvoj i smanjiti regionalne razvojne nejednakosti	BDP po glavi stanovnika (u tekućim cijenama, u milionima €) ⁴		2981,0	3085,6	2680,5	2148,9
	Rast realnog BDP-a (%)		-5,7	6,9	10,7	8,6
	BDP po regionima					
	Stopa nezaposlenosti ⁵	19.7%	19.1%	16,3%	19.4%	29.6%
	Učešće MSP u BDP	<i>Ne postoje zvanični podaci, ali nezvanično broj se procjenjuje na oko 60%</i>			62%	60%
	Trgovinski deficit ⁶	-1.317,4	-1.371,7	-2.101,9	-1.607,2	-1.010,3
	Direktne strane investicije i ODA ⁷	552,1 mil. €	1.066,5 mil. €	582 mil. €	567,8 mil. €	469,7 mil. €
	Godišnje investicije u infrastrukturu					
	Međunarodni prihodi od turizma	578 mil. €	502 mil. €	513 mil. €	367 mil. €	216 mil. €
	Ukupni prihodi od turizma			552 mil. €	480 mil. €	323,3 mil. €
	Udio turizma u BDP			Ukupni: 21.1% Direktni: 10.8%	Ukupni: 19.4% Direktni: 11%	Ukupni: 18.7% Direktni: 8.9%
	Učešće broja kreveta koji nijesu locirani u obalnom području u ukupnom broju turističkih kreveta	4%	4%	4%	4%	4%
	Javni i privatni izdaci za istraživanje i razvoj kao % BDP-a	2010. nema podataka	0,124 %	0,095%	0,26 %	0,18 %
	Potrošnja energije po glavi stanovnika	<i>Zbog nerazvijene nacionalne energetske statistike nemoguće je dati indikatore za poslednjih nekoliko godina kao i indikatore po pojedinim sektorima.</i>			27.48 GJ	27GJ, 1,22 toe/st
Potrošnja energije po jedinici BDP (ukupno i po sektorima)					383,06 toe/mil.€	
Učešće proizvodnje energije iz obnovljivih izvora u ukupnoj proizvodnji energije ⁹	68%		57%	61.4%	61.84%	
Smanjiti siromaštvo ; obezbijediti jednakost u pristupu uslugama i resursima	Stopa siromaštva i pokazatelji nejednakosti (Gini koeficijent, decil količnik), ukupno i po regionima odnosno osjetljivim kategorijama stanovništva ¹⁰		6.8% (13.2% za sjever, 4% za centar i 4.4% za jug) 26.7% (Gini) – 24.2% za urbane oblasti i 27.7% za ruralne oblasti	4.9% (8.9% za sjever, 3.5% za centar i 2.7% za jug) 25.3% (Gini) – 24.4% za urbane oblasti i 23.3% za ruralne oblasti.	8% (14% za sjever, 6,3% za centar i 2,2% za jug) 26,4% (Gini) – 24,8% za urbane oblasti i 25,3% za ruralne.	11,3% 24,4% (Gini), 23,9% za urbane oblasti i 22,4% za ruralne.

⁴ Izvor podataka o BDP-u je Monstat. BDP za 2010. godinu biće objavljen krajem septembra 2011. godine.

⁵ Izvor podataka o stopi nezaposlenosti je Anketna o radnoj snazi.

⁶ Izvor podataka je godišnji izvještaj glavnog ekonomiste CGBG za 2007. godinu

⁷ Izvor podatak je CBCG i odnose se na ukupne strane direktne investicije.

⁸ Direktni udio turizma u BDP podrazumijeva doprinos koji se ostvari direktno od turističke privrede, dok ukupni podrazumijeva doprinos od turizma i privrede generisane turizmom (trgovina, transport i dr).

⁹ Izvor podataka je EPCG. Podataka važi ukoliko se u obnovljive izvore energije svrstaju i velike hidroelektrane.

¹⁰ Izvor podataka o stopi nezaposlenost i Gini koeficijentu je Monstat-ov izvještaj o analizi siromaštva.

Stopa upisa u osnovnu školu				96.9%	-
Pismenost kod uzrasta 15 – 24 godine					
Stepen korišćenja duvana (Institut za javno zdravlje)				Djeca (GYTS-2008): (12-15 godina) 3.6 (2.9 - 4.5) ukupno 3.7 (2.6 - 5.2) djecaci 3.5 (2.6 - 4.8) djevočice Odrasli (LSMS-2008. 20+ godina): 32,7% (m-36,7%, ž- 29%)	
Broj osoba sa završenom srednjom školom ili Broj osoba sa završenim visokim obrazovanjem					
Stopa smrtnosti odojčadi (na 1000 živorođenih) ¹¹		5,7	7,5	7.4%	11%
Stopa smrtnosti djece ispod 5 godina života na 1000 živorođenih)		6,0	8,2	8,7%	12,1%
Stopa nezaposlenosti žena ¹²	20.7%	20.4%	17,9%	20,9%	30,1%
Procenat teritorije zaštićen radi očuvanja biodiverziteta ¹³	9,047%	9,047%	7,72%	7,72%	7,72%
Površina zaštićenih oblasti mora i obalnog područja	0%	0%	0%	0%	0%
Stepen eutrfikacije morske vode u Bokokotorskom zalivu	Rezultati monitoringa za 2010. i 2009. godinu kao i teorijsko pojašnjenje indikatora su dati u prilogu.				
Potrošnja vode po glavi stanovnika	od 250 do 2000 l/st/dan				86,1m3 (2005)
Procenat otpadnih voda koje se prečišćavaju ¹⁴		3,94 ²	2,94 ²	2.936%	5.065%
Zagađivanje zemljišta – Koncentracija Pb (ppm) i PAH (ppm) (u Podgorici)	Rezultati monitoringa za 2009. i 2010. godinu dati su u tabelarnom prilogu.		Pb – 117.5 PAH – 0.48	Pb – 56.6 PAH – 1.14	Pb – 132.80 PAH - 2.10
Teritorija pod šumama (uključuje i šumsko zemljište)				54% (2007)	45% (2005)
Gustina turizma na obali	96% od uk.br. noćenja	96% od uk.br. noćenja	95.7% of uk. br. noćenja	95% od uk. br. noćenja	96% od uk.br. noćenja
Emisije CO ₂ po glavi stanovnika ¹⁵	7,7t CO ₂ eq/stanovniku (popis 1991) 7,2t CO ₂ eq/stanovniku (popis 2003)				
Zagađenje vazduha – koncentracija dima i čađi u vazduhu (µg/m³) (u Pljevljima)	5,33	19,92	35.21	34.71	30.61
Potrošnja supstanci koje oštećuju ozonski omotač	10608kg (R22)	17136kg (R22)	71,5kg/4t	3,546kg/5t	

¹¹ Izvor podataka je Monstat.

¹² Izvor podataka je Monstat-ova anekata o radnoj stazi.

¹³ Podaci se odnose na pet Nacionalnih parkova.

¹⁴ Izvor podataka je Monstat-ov izvještaj Crna Gora u brojkama 2010. Ovdje se ne uzimaju protočne vode hidroelektrana.

¹⁵ Izvor podataka je Prvi nacionalni izvještaj Crne Gore o klimatskim promjenama prema okvirnoj Konvenciji Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama (UNFCCC)

Poboljšati sistem upravljanja i učešća javnosti; mobilisati sve aktere, uz izgradnju kapaciteta na svim nivoima	Udio poreskih prihoda lokalne samopurave izražen kao procenat od ukupnih poreskih prihoda					8.4%
	Prosječno trajanje sudskog procesa					
	Povjerenje građana u institucije					

8. Perspektive za dalji razvoj

Revizija Akcionog plana NSOR-a riješila je najveći dio problema i izazova u praćenju sprovođenja Nacionalne strategije održivog razvoja. Akcioni plan, takođe, sadrži i detaljnu listu preporuka za samu reviziju Strategije, kao i za unaprjeđenje metodologije. Ključni podstrek za ispunjenje pet vizija održivog razvoja definisanih Strategijom svakako je **Treći svjetski samit o održivom razvoju** koji će se održati u **junu** sljedeće godine u **Rio de Ženeiru**.

Crna Gora je na Prvom samitu u Rijju 1992. godine promovisala svoje **ustavno opredjeljenje da se razvija kao ekološka država**, dok je na Drugom samitu u Johaneshburgu 2002. godine apelovala na međunarodnu zajednicu da, u ulozi donatora i partnera, pomogne projekte koji bi konkretizovali ideju ekološke države. U tom kontekstu, neophodno je da se i Treći svjetski samit posmatra ne samo kao šansa za promociju dosadašnjih dostignuća, već kao prilika da se Crna Gora predstavi kao pilot zemlja održivog razvoja, odnosno primjene mjera i instrumenata zelene ekonomije u kontekstu održivog razvoja i smanjenja siromaštva, što je jedna od dvije ključne teme Samita.

Dvadesetogodišnjica obilježavanja ekološke države u septembru 2011. godine, kao i proces revizije Nacionalne strategije održivog razvoja koji će otpočeti krajem iste godine, treba da posluže za aktivno uključivanje svih činilaca društva, bez kojih mjere definisane novom Strategijom neće biti moguće sprovesti. Jedna od ključnih poruka Prvog svjetskog samita u Rijju bila je da:

„Integrisanje životne sredine i razvojnih interesa, njihovo poštovanje, vodiće ka zadovoljenju osnovnih potreba čovječanstva, poboljšanju životnih standarda za sve, boljoj zaštiti i upravljanju ekosistemima, i bezbjednijoj i prosperitetnoj budućnosti. Ovo nijedna nacija ne može ostvariti sama, ali zajedno je moguće – u globalnom partnerstvu za održivi razvoj.“¹⁶

Integrisanje principa zaštite životne sredine i održive valorizacije prirodnih resursa ključna je preporuka za budući održivi razvoj Crne Gore. Nužno je da nove politike odnosno buduće revizije postojećih strateških dokumenata budu utemeljene na ovom principu, kako bi se i kroz stanje na terenu opravdalo ustavno opredjeljenje Crne Gore da se razvija kao ekološka država.

¹⁶ Preambula, Agenda 21, http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/res_agenda21_01.shtml